

УДК 346.12:346.3]:351.851(477)«2022/2025»

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.2.16>**Олексій ЮЛДАШЕВ**

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри господарського та трудового права

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ORCID: 0000-0002-6702-1864

Ростислав ЩОКІН

доктор юридичних наук, професор кафедри господарського та трудового права

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ORCID: 0000-0002-0836-8315

**ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ ДОБРОСОВІСНОСТІ
ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ В ГОСПОДАРСЬКО-ДОГОВІРНИХ
ПРАВОВІДНОСИНАХ**

Стаття присвячена аналізу принципів доброчесності та справедливості як основних засад господарсько-договірної права. Незважаючи на відсутність чіткої нормативної регламентації у господарському законодавстві, їх присутність і потенціал регулювання підтверджуються доступним правовим масивом. У матеріалі розглянуті підходи до взаємозв'язку цих принципів у договірних відносинах, а також виявлено науковий потенціал концептуального зв'язку між чесністю і справедливістю через призму правового аналізу.

У статті акцентується увага на важливості принципів доброчесності та справедливості в контексті господарсько-договірних зобов'язань, що є надзвичайно актуально в умовах недосконалості нормативно-правової бази України. Підкреслюється їх негативна роль у несправедливих відносинах і позитивний вплив на забезпечення балансу між сторонами підприємницької діяльності. Зазначено, що дотримання цих принципів сприяє прозорості договірних процедур, запобігає маніпуляціям і порушенням, які можуть призвести до дестабілізації економічних процесів.

Встановлено, що принципи права значно впливають на договірні відносини між сторонами, зокрема тими, які включають суб'єктів господарювання. Проте через недостатню дослідженість у сфері господарського права особливий інтерес і наукову перспективу становить аналіз взаємозв'язку та впливу принципів свободи договору та доброчесності в контексті господарських договірних відносин.

В українській правовій системі доброчесність і справедливість виступають важливими засобами: чесність допомагає уникнути юридичного формалізму, тоді як справедливість служить критерієм для усунення правових диспропорцій, що виникають через надмірну свободу договорів.

Автор підкреслює, що ці принципи мають не лише практичну користь, але й становлять основоположну базу для вдосконалення регулювання угод у бізнесовій сфері. У дослідженні використано положення чинного законодавства, представлені позиції експертів у юриспруденції.

Ключові слова: договір, принцип справедливості, принцип доброчесності, господарські правовідносини, сторони договору, воєнний стан.

Oleksii Yuldashev, Rostislav Shchokin. COMPLIANCE WITH THE PRINCIPLES OF GOOD FAITH AND FAIRNESS IN ECONOMIC AND CONTRACTUAL RELATIONS

The article is devoted to the analysis of the principles of good faith and fairness as the main principles of commercial contractual law. Despite the lack of clear fixation in commercial legislation, the presence and regulatory potential of these principles are confirmed by the available normative body. Approaches to the correlation of fairness and good faith of a transaction are considered. The scientific potential for establishing a connection between honesty and fairness of a transaction based on the prism concept is revealed. The article considers the importance of the principles of good faith and fairness in the context of commercial contractual relations, focusing on their significance despite the absence of clearly established norms in the legislation of Ukraine. It is emphasized that compliance with these principles is a key condition for ensuring legal balance between the parties to business activity—they contribute to the transparency of contractual mechanisms and prevent violations that can negatively affect the stability of economic circulation.

It has been established that the principles of law significantly affect contractual relations between the parties, in particular those involving business entities. However, due to insufficient research in the field of commercial law, an analysis of the relationship and influence of the principles of freedom of contract and good faith in the context of commercial contractual relations is of particular interest and scientific perspective.

In the Ukrainian legal system, good faith and fairness are important means: honesty helps to avoid legal formalism, while fairness serves as a criterion for eliminating legal imbalances that arise due to excessive freedom of contracts.

The author emphasizes that these principles have not only practical benefits, but also constitute a fundamental basis for improving the regulation of transactions in the business sphere. The study uses the provisions of current legislation and presents the positions of experts in jurisprudence.

Key words: contract, principle of justice, principle of good faith, economic legal relations, parties to the contract, martial law.

Постановка проблеми. Принцип добросовісності та справедливості відіграють важливу роль у забезпеченні належного функціонування господарсько-договірних правовідносин. Саме ці принципи забезпечують рівність сторін та добросовісне виконання визначених договором умов партнерства.

Сьогодні це особливо важливо. З одного боку, у світлі боротьби України за незалежність та труднощів, з якими зіткнулася її економіка протягом конфлікту у зв'язку з агресією РФ проти нашої держави, з іншого боку, у зв'язку з кандидатурою України на членство в Європейському Союзі (далі – ЄС).

У міжнародному публічному праві принцип добросовісності та справедливості є основою співпраці між державами незалежно від предмету їхніх взаємин, у міжнародному приватному праві цей принцип активно застосовується у більшості сфер і служить стандартом поведінки сторін на всіх етапах правовідносин.

Отже, Україні потрібно гармонізувати своє законодавство відповідно до законодавства ЄС, а тому ці принципи та їх дотримання є основоположними для належного функціонування та зростання економічного потенціалу України, так як саме бізнес є основою для його забезпечення. А тому, систематичне вивчення та аналіз дотримання принципів добросовісності та справедливості в господарсько-договірних правовідносинах мають не тільки теоретичне, а насамперед практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принципи добросовісності та справедливості у господарсько-правових відносинах була та є актуальною тематикою серед науковців. В цілому принцип добросовісності та справедливості як поняття розглядалось авторами наукових робіт з різних позицій, а тому і тлумачення цього дефініцію різнобічні. Такі науковці як Д. Павленко, П. Павлюк, Б. Прилуцький, А. Шейн досліджували таку проблематику та дійшли до висновку, що додержання цих принципів при укладенні господарських договорів є важливим аспектом забезпечення прав і свобод суб'єктів господарювання. Саме дотримання прав і свобод сторін договору є основою чесного ведення бізнесу та забезпечення процвітання економіки нашої держави, адже саме бізнес є фундаментом стабільності економічної політики.

Мета статті. Метою статті є всебічний аналіз ролі принципів добросовісності та справедливості у регулюванні господарсько-правових відносин під час укладення договору. У ході дослідження необхідно дати чітке визначення поняттям принцип справедливості та принцип добросовісності, бо неро-

зуміння поняття створюють негативні правові наслідки для сторін договору.

Виклад основного матеріалу. Принципи господарського права є одним з основних складових належного захисту прав і свобод людини та громадянина, вони є першочерговою основою для надання можливості діяти як суб'єктноздатні учасники. У теорії права наявна велика кількість наукових праць, які присвячені тематиці принципів господарського права.

У теорії держави та права є значна кількість наукових напрацювань в яких надаються визначення принципам права. Однак, через велику кількість наукових позицій дане поняття має різнобічність трактування. Так, одні науковці розглядають принципи права як частину керівних начал у праві, інші науковці досліджують дане питання з позиції ідейності, які закріплені у нормах господарського права.

У статті 6 Господарського кодексу України є закріплений перелік принципів господарського права до таких відносять:

- гарантування економічної різноманітності та однаковий захист державою всіх суб'єктів господарювання;
- свобода підприємницької діяльності в межах, окреслених законом;
- вільне переміщення капіталів, товарів та послуг на території України;
- обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства й держави;
- захист національного товаровиробника;
- заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадовців у господарські відносини [1].

Хоч принцип добросовісності та справедливості прямо не згадуються у зазначеній статті, однак принцип добросовісності у господарському праві проявляється через поняття чесної конкуренції (ст. 6) та через загальні засади виконання зобов'язань.

Принцип справедливості впливає з засади рівності суб'єктів господарювання та заборони дискримінації, хоч безпосередньо не вказаний.

Господарські зобов'язання ґрунтуються на юридичній рівності, волевиявленні, власній незалежності учасників. Це означає, що учасники здатні робити на власний розсуд, вони мають право впорядковувати свої зв'язки, що не обмежені законом, через угоду вказану господарським правом.

Розкриваючи принцип добросовісності, варто зазначити, з одного боку цей принцип ґрунтується на юридичній рівності та свободі сторін, з іншого – покладає на них певні обмеження. Для виконання цих зобов'язань кожна сторона повинна визначити свої інтереси, вжити необхідних заходів для їх виконання, оцінити вигоди для іншої сторони, узгодити всі відповідні фактори та діяти належним чином. Дотримуючись цих рекомендацій, легше уникнути непорозумінь та конфліктів, а також повною мірою врахувати потреби, права та інтереси кожної сторони, що бере участь у правовідносинах.

Добросовісність, як уже зазначалося, є складним і оціночним поняттям, що визначає поведінку суб'єктів у межах правових відносин. Формування його змісту та встановлення чітких рамок застосування становить непростою теоретичну задачу. Юристи та дослідники пропонують різні підходи до тлумачення нормативної сутності цього принципу.

Поняття добросовісності охоплює такі компоненти: обізнаність про інтереси інших, доброзичливе ставлення до них, довіру, гармонізацію приватних і колективних інтересів, а також підпорядкування кожної особистості ідеї загального блага.

Алексашина Ю., уточнює і поглиблює запропонований підхід, наголошуючи, що принцип добросовісності має виявлятися в об'єктивному й неупередженому врахуванні як власних, так і протилежних приватних інтересів. Очевидно, дослідниця має на увазі інтереси іншої сторони правовідносин. Вона акцентує, що кожен учасник правовідносин зобов'язаний реалізовувати свої права відповідно до закону, договору або інших нормативних документів таким чином, щоб дії особи могли бути схвалені другою стороною [2].

Доцільною видається позиція В. Тертишника, який пропонує закріпити принцип добросовісності у Конституції України наступним чином: кожна особа має право на честь і гідність, вважається добросовісною, а всі учасники будь-яких правовідносин визнаються такими, що діють чесно, порядно та у відповідності до закону, поки інше не буде доведено і встановлено рішенням суду [3, с.89].

Таким чином, принцип добросовісності виступає своєрідним гарантом балансу між інтересами різних сторін, закликаючи врахувати і поважати інтереси інших. Його значення визначає загальні рамки здійснення та захисту цивільних прав.

Принцип доброчесності має важливу роль у укладенні бізнес угод, допомагаючи встановити допустимі межі дій сторін та

створюючи правову основу для виникнення зобов'язань. Він слугує мірилом правильності дій учасників бізнес-діяльності не тільки після підписання угоди, а й до цього – саме під час розмов, обміну пропозиціями та узгодження умов.

Згідно з правилами діючого законодавства України та загальноприйнятих принципів правозастосування, чесність означає уникати вчинків, які можуть вводити партнера в оману, створювати економічний тиск або використовувати нерівність інформації для отримання неправомірної вигоди. Це охоплює заборону таких дій як навмисне затягування переговорів без наміру укласти угоду, свідоме приховування важливих даних для прийняття рішення іншою стороною або включення положень, що порушують баланс інтересів.

Чесність відіграє фундаментальну роль у сфері комерційного права, забезпечуючи формування справедливих умов угод та підтверджуючи щирість намірів їх укладення. Цей принцип виступає не лише етичним дороговказом, але й ефективним регуляторним механізмом. Його порушення може спричинити анулювання угоди або накладення відповідальності на порушника з обов'язком компенсувати завдані збитки. Судова практика приділяє значну увагу принципу добросовісності, особливо під час вирішення спорів щодо недійсності угод, тлумачення суперечливих положень чи визначення прав і зобов'язань сторін. Такий підхід акцентує важливість чесності для підтримання довіри в бізнес-середовищі, мінімізації ризиків зловживань та гарантування стабільності правових відносин.

Договірні відносини в бізнес-секторі тісно пов'язані з принципом добросовісності, який сприяє встановленню збалансованих умов співпраці між партнерами та підвищує ефективність взаємодії. Водночас справедливість, як один із ключових принципів сучасного цивільного права, є невід'ємним чинником, що впливає на розробку законодавчих норм і їх практичне застосування.

Цей принцип у правотворчості гарантує соціальну стабільність і безпеку, забезпечуючи при цьому рівність і свободу в межах дозволеного, а не недозволеного. Усі інститути цивільного права базуються на «дусі» справедливості, який пронизує їх і робить важливі аспекти справедливості видимими в конкретних правовідносинах. Цей принцип, що має конкретний зміст, слугує основним інструментом вирішення конфлікту інтересів у правозастосовній практиці, коли чинне нормативно-правове поле не здатне ефективно вирішити суперечності.

Як морально-правовий феномен, вона набуває юридичної значимості завдяки її відображенню у правових нормах. Важливо відзначити суб'єктивно-об'єктивний характер, притаманний принципу справедливості у цивільному праві. У об'єктивному аспекті він виявляється через норму права, яка визначає межі здійснення та захисту цивільних прав відповідно до ставлення особи до правових вимог.

З погляду суб'єктивності справедливості стає позитивним зобов'язанням: кожен учасник господарсько-правових відносин повинен діяти відповідно до прав та законних інтересів інших учасників під час реалізації своїх суб'єктивних прав і обов'язків.

Справедливість виступає одним із ключових морально-правових явищ, яке набуває юридичної ваги через його інтеграцію в правові норми. Привертає увагу концепція подвійного характеру справедливості в цивільному праві, який проявляється у суб'єктивному та об'єктивному вимірі.

В об'єктивному аспекті справедливості розглядається як встановлення правовою нормою меж, обсягу реалізації та захисту цивільних прав і інтересів особи, що узгоджується з її ставленням до вимог законодавства. Водночас у суб'єктивному аспекті принцип справедливості в цивільному праві, поряд з іншими галузевими принципами, перетворюється на форму позитивного зобов'язання. Його сутність полягає в обов'язку учасників цивільно-правових відносин діяти таким чином, щоб їхня поведінка була узгоджена з правами та законними інтересами інших сторін під час реалізації власних суб'єктивних прав і обов'язків.

Поняття "несправедливі умови договору" широко використовується в європейському законодавстві, його основу закладено в Директиві 93/13/ЄС "Про несправедливі умови в споживчих договорах". Згідно зі статтею 3 цієї Директиви, умова договору, яка не була окремо узгоджена між сторонами, вважається несправедливою (нечесною), якщо вона порушує принцип справедливості, створюючи нерівність у правах та обов'язках учасників угоди, що завдає шкоди споживачеві [4].

У контексті Директиви принцип справедливості розглядається як інструмент для усунення дисбалансу між контрагентами, які перебувають у різному економічному становищі. Він покликаний захистити споживача від зловживань сильнішими економічними партнерами й забезпечити баланс інтересів сторін, враховуючи об'єктивні обставини, що знаходяться поза їхнім впливом.

На думку Голубєвої Н., справедливість вимагає встановлення відповідності між діями людини та їх соціальними наслідками. Принцип справедливості розглядається як один з основоположних елементів приватного права, визначаючи його характер і впливаючи на механізми регулювання. Цей принцип найбільш яскраво виражає загальносуспільну сутність права, сприяючи пошуку компромісу як між учасниками правових відносин, так і між особою та суспільством, громадянином і державою [5, с.78].

Зі свого боку, Примаков В., зазначає, що справедливість може трактуватися двоюко: як окрема властивість, один із багатьох проявів верховенства права, або ж як комплексна, інтегральна характеристика правового порядку, побудованого на принципах верховенства права [6, с.35].

Важливість впровадження принципу справедливості в норми господарського права — як у суб'єктивному, так і, що більш значуще, в об'єктивному аспекті — зумовлена особливістю відносин, які регулюються цими нормами.

На відміну від виключно приватних цивільних відносин, таких як особисті немайнові чи майнові відносини, що базуються на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності учасників (згідно з ч. 1 ст. 1 Цивільного кодексу України), а також суто публічно-правових взаємин, заснованих на моделі владно-підпорядкувальних засад, господарсько-правове регулювання охоплює складну систему правовідносин, яка визначена у ст. 3 Господарського кодексу України.

Принцип справедливості в укладенні господарських угод має важливе значення, бо забезпечує баланс прав і обов'язків сторін, запобігає зловживанням правом і допомагає формуванню стабільного договірної угоди у сфері бізнесу.

Цей принцип є як загальна категорія, що дає змогу оцінити не тільки правильність з точки зору закону, але і моральну обґрунтованість умов угоди. Він означає, що сторони мають дотримуватись рівності, чесності та доброчесності; не повинні нав'язувати одна одній умови які явно невігідні або дискримінаційні. При узгодженні частин угоди сторони не можуть створювати ситуації правової нерівності, де одна сторона знаходиться у значно гіршому становищі.

Справедливість має також виправляючу роль в ситуаціях, коли формальна законність угоди не дає реального балансу інтересів. В судовій практиці цей принцип може бути основою для перегляду умов угоди або навіть

визнання деяких її частин недійсними, якщо вони суперечать загальним принципам правопорядку. Суд може врахувати, наскільки умови угоди відповідають критеріям справедливості відкритості зловживань та забезпечення однакових шансів для обох сторін.

Принцип справедливості дає моральний та юридичний нагляд за змістом угод, служить основою партнерських зв'язків і є важливим складником правового механізму що підтримує довіру в економічному середовищі.

Висновки. Укладення та реалізація господарських договорів нерозривно пов'язані з дотриманням принципів добросовісності та справедливості, які відіграють ключову роль у забезпеченні стабільних, гармонійних та передбачуваних правовідносин між суб'єктами господарської діяльності. Ці прин-

ципи не лише гарантують рівність сторін, але й допомагають запобігти зловживанням, правовій дисбалансованості та виникненню конфліктів у договірній сфері.

У рамках господарсько-правових відносин вони виконують функцію етико-юридичного інструмента, який регулює процес переговорів і встановлення договірних умов. Інтеграція таких засад у зміст договору забезпечує не лише його юридичну відповідність, але й економічну доцільність та практичну обґрунтованість.

Принципи справедливості та добросовісності є не просто моральними категоріями, а реальними правовими орієнтирами, що сприяють формуванню взаємної відповідальності сторін, підвищенню довіри та підтриманню довгострокового розвитку господарських взаємин.

Література:

1. Господарський кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Текст> (дата звернення 25.07.2025).
2. Алексашина Ю. Б. Реалізація принципів добросовісності, справедливості, розумності при договірному регулюванні цивільних відносин. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 88–92. (дата звернення: 25.07.2025).
3. Тertiшніков В. І. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар. Харків: СПД Вапнярчук, 2007. 576 с.
4. Директива Ради № 93/13/ЄЕС від 05 квітня 1993 року про несправедливі умови споживчих договорів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_001-93#Text (дата звернення 25.07.2025).
5. Голубева Н. Ю. Зобов'язання у цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання : монографія. Одеса, 2013. 642 с.
6. Примаєв В. Д. Принцип добросовісності у контексті забезпечення верховенства права у відносинах цивільно-правової відповідальності. *Юридична Україна*. 2012. № 8. С. 68–77.